

Arm & rijk in Nederland

Willem Vermeend

ARM & RIJK IN NEDERLAND

Hoe het echt zit met
inkomen en vermogen

Uitgeverij Carrera, Amsterdam 2014

© 2014 Willem Vermeend
© 2014 Uitgeverij Carrera, Amsterdam
Omslagontwerp Riesenkind
Typografie Perfect Service

ISBN 978 90 488 2165 5
ISBN 978 90 488 2166 2 (e-book)
NUR 781

www.uitgeverijcarrera.nl

Carrera is een imprint van Dutch Media Books bv

Inhoud

Voorwoord 7

1 Inleiding 9

Een groeiende ongelijkheid in westerse industrielanden 9

1.1 De kloof tussen arm en rijk neemt toe 9

1.2 Ongelijkheid aanpakken? 10

1.3 Piketty in vogelvlucht 12

2 Economische ongelijkheid in de wereld 17

2.1 Hoe kan ongelijkheid gemeten worden? 17

2.2 De ongelijkheid in de wereld is afgenomen 19

2.3 De oorzaken van ongelijkheid 21

2.4 Hoe staat het met de huidige ongelijkheid? 25

3 Bevindingen en voorstellen van Piketty 33

3.1 Drie millennia (inkomens)ontwikkeling 33

3.2 Drijvers van economische groei 35

3.3 De drie componenten van het boek van Piketty 40

3.4 Piketty's 'wetmatigheden' binnen het kapitalisme 41

3.5 Argumenten tegen de theorie van Piketty 49

4 Nederland heeft een platte inkomensverdeling 65

4.1 De inkomensverdeling is evenwichtig en stabiel 65

4.2 Weergaven van de inkomensverdeling in Nederland 74

4.3 Weergaven van de vermogensverdeling in
Nederland 83

4.4 Miljonairs in de wereld 91

5 Het echte probleem is niet ongelijkheid, maar werk 97

- 5.1 Een hoge plaats op de politieke agenda is niet nodig 97
- 5.2 Het boek van Piketty geeft voeding aan het linkse gedachtegoed 99
- 5.3 De wereld verandert 106
- 5.4 Onze economie heeft toekomst, maar alleen met een ander beleid 117
- 5.5 De ongelijkheid zal ook in Nederland gaan toenemen 144

6 Conclusies op hoofdlijnen 167

- 6.1 Er ontstaat geen betere inkomens- en vermogensverdeling door hogere belastingen 167
- 6.2 Hoe pakken we ongelijkheid dan wel aan? 169

Voorwoord

Vooraf sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw is in veel landen zowel de inkomens- als de vermogensverdeling schever geworden. De kloof tussen arm en rijk is verbreed en de verwachting is dat deze trend het komende decennium zal doorzetten. Volgens de president van de Verenigde Staten, Barack Obama, heeft deze groeiende ongelijkheid maatschappelijke en economische nadelen. Daarom heeft hij in zijn vijfde State of the Union op 29 januari 2014 beloofd zijn best te doen een einde te maken aan de toenemende kloof tussen rijk en arm in zijn land. Het ziet ernaar uit dat ook in Europese landen deze trend op de politieke agenda terecht zal komen. Zo heeft in ons land de Tweede Kamer besloten in de tweede helft van dit jaar hoorzittingen te houden over de ongelijke verdeling van inkomens en vermogens.

De belangstelling voor deze verdeling is begin 2014 sterk gestegen door de verschijning van het boek *Capital in the Twenty-First Century* van de Franse econoom Thomas Piketty. In deze internationale bestseller laat Piketty aan de hand van grootschalige internationale datareeksen zien dat er in veel landen sprake is van een zeer grote en toenemende vermogensongelijkheid. Volgens de theorie van deze Franse econoom zullen de komende decennia de rijkkaards in de wereld ten koste van mensen die van een salaris moeten rondkomen, een steeds groter aandeel verwerven in het totale inkomen en vermogen van de bevolking. Piketty stelt dat het rendement op de enorme vermogens van deze kleine groep flink hoger zal liggen dan de inkomensontwikkeling van mensen die geen of minder vermogen bezitten. De ongelijkheid neemt daardoor toe. Zonder adequate overheidsmaatregelen zal volgens Piketty de westerse wereld weer

terugkeren naar een rentenierssamenleving uit de negentiende eeuw, naar een tijdperk van extreme ongelijkheid, toen een kleine groep rijken met enorme vermogens de dienst uitmaakte. De Franse econoom is van mening dat de wereld straks wordt geconfronteerd met een kleine groep superrijken die met hun extreme rijkdom de samenleving ‘regeert’. Dat kan naar hij meent alleen worden voorkomen door wereldwijd progressieve belastingen op grote vermogens en hoge inkomens in te voeren en hoge erfbelastingen. Sinds zijn bestsellerstatus is Thomas Piketty uitgegroeid tot de held van de linkse politiek. In deze kringen wordt hij al vergeleken met Karl Marx.

In dit boek neem ik de lezer mee in een wereld waar de kloof tussen arm en rijk vooral in de westerse industrielanden is toegenomen en waarschijnlijk nog groter zal worden. Met grafieken en tabellen zal ik duidelijk maken wat er wereldwijd aan de hand is. De situatie in Nederland staat hierbij centraal. Daarbij werp ik ook de vraag op of het wenselijk is, onder meer via het belastingsysteem, de inkomens- en vermogensongelijkheid aan te pakken zoals Piketty en zijn aanhangers bepleiten, en welke maatregelen bij deze aanpak wel of niet effectief zijn. Omdat voldoende banen daarbij van cruciale betekenis zijn, ga ik ook in op de toekomst van de werkgelegenheid in ons land.

Bij het schrijven van dit boek heb ik gebruik mogen maken van de analyses en ideeën van Jan Willem Timmer met wie ik de afgelopen jaren nauw heb samengewerkt bij verschillende andere publicaties. Daarvoor wil ik hem graag bedanken.

Den Haag, september 2014

Willem Vermeend

Inleiding

Een groeiende ongelijkheid in westerse industrielanden

1.1 De kloof tussen arm en rijk neemt toe

De VS is koploper

Internationale studies, zoals van de Wereldbank, de OESO, de Europese Commissie en het IMF laten zien dat er in de meeste westerse industrielanden sprake is van een groeiende kloof tussen rijk en arm. Tegelijkertijd zien we ook dat de wereldwijde ongelijkheid, ofwel de inkomensverschillen tussen alle mensen op de wereld, afneemt. Dat komt doordat de opkomende economieën sinds de jaren negentig van de vorige eeuw de rijkere landen economisch aan het inhalen zijn. Maar binnen de meeste rijke landen in de wereld neemt de inkomensongelijkheid toe. De Verenigde Staten (VS), de grootste economie op onze aardbol, is koploper. De afgelopen dertig jaar is het inkomensaandeel van de top 1% rijkste huishoudens meer dan verdubbeld. Het aandeel van deze topverdieners in het totale inkomen van de VS bedraagt nu bijna 20%. Kijken we naar andere rijke OESO-landen dan ligt het gemiddelde aandeel van deze top veel lager; rond de 10%. Nederland zit aan de onderkant met circa 6%.

Ook in de meeste Europese landen zien we een rijke bovenlaag, maar in de meeste landen zorgen regelingen op het gebied van de sociale zekerheid en de arbeidsmarkt voor een meer gematigde ontwikkeling van inkomensverschillen. De toene-

mende kloof is eveneens zichtbaar in het westerse bedrijfsleven, waar de vs ook voorop loopt. In de jaren zestig van de vorige eeuw verdiende een Amerikaanse topbestuurder ongeveer twintig keer zoveel als een gemiddelde werknemer. Nu is dat in veel gevallen tweehonderd keer zoveel, of zelfs meer. In Nederland ligt dit bij de grootste internationale bedrijven tussen veertig en vijftig keer.

Ongelijkheid nog niet hoog op de Europese politieke agenda

In de meeste Europese landen is inkomensongelijkheid tot op heden politiek gezien een minder belangrijk thema dan in de vs. Wel valt op dat de scheve inkomensverdeling al voor het derde jaar op rij een belangrijk agendapunt is bij het World Economic Forum (WEF), dat jaarlijks eind januari in het Zwitserse Davos wordt gehouden. Het is een prestigieuze bijeenkomst waar internationale kopstukken, onder wie regeringsleiders, topmanagers van wereldconcerns, succesvolle jonge ondernemers, beroemde economen en denkers in verschillende sessies met elkaar van gedachten wisselen over belangrijke ontwikkelingen in de wereld. In het *Global Risks Report* dat onderdeel van het Forum is, wordt in de editie van 2014 opgemerkt dat inkomensongelijkheid tot de tien grootste risico's van de wereld behoort. Over deze visie zijn de meningen sterk verdeeld.

1.2 Ongelijkheid aanpakken?

Voorstanders van aanpakken vooral bij links

Bij voorstanders van het verkleinen van de kloof tussen arm en rijk spelen verschillende opvattingen een rol. Sommigen vinden grote inkomens- en vermogensverschillen in de samenleving ideologisch en ethisch gezien niet acceptabel. Daarom zou de overheid maatregelen moeten treffen die leiden tot een herverdeling van middelen tussen rijk naar arm. Volgens de beroem-

de filosoof John Rawls betekent dit dat in de praktijk gestreefd moet worden naar een zo klein mogelijke ongelijkheid in de samenleving. Robert Nozick, eveneens een vermaard filosoof, is het daarmee volledig oneens. Hij vindt dat mensen recht hebben op de vruchten (inkomen, vermogen) van hun eigen arbeid. Iedere verdeling van inkomen en bezit die dat oplevert, acht Nozick rechtvaardig, ook al ontstaat daardoor in de samenleving een grote ongelijkheid.

Andere voorstanders van het aanpakken van de kloof menen dat een verdere toename van ongelijkheid in veel landen tot problemen zal leiden, zoals maatschappelijke onrust, armoede, sociale uitsluiting en een afname van het vertrouwen in de politiek. Zij wijzen ook op studies waaruit zou blijken dat ongelijkheid nadelig is voor economische groei. Voorstanders van het aanpakken van de kloof tussen arm en rijk pleiten daarom voor overheidsmaatregelen waarmee de ongelijkheid wordt verkleind. Op dat vlak zijn ze voorstander van progressieve belastingen op inkomens en vermogens waarmee een deel van de rijkdom door de overheid kan worden afgeroomd. In de politiek zijn de voorstanders van het aanpakken van ongelijkheid vooral te vinden bij partijen links van het midden.

Minder moeite met ongelijkheid

Tegenstanders van het aanpakken van ongelijkheid vormen een bont gezelschap van politici, economen en opiniemakers die minder moeite hebben met inkomens- en vermogensongelijkheid, dan wel van mening zijn dat dit geen topprioriteit is. Binnen die kring zien we opvattingen die sterk verschillen. Sommigen zeggen dat het goed zou zijn als de verschillen iets kleiner zouden worden, anderen bestrijden heftig de voorstellen van maatregelen die tot meer gelijkheid leiden. In het kamp van de tegenstanders van maatregelen wordt erop gewezen dat ongelijkheid ook positieve effecten heeft. Het prikkelt tot ondernemerschap, innovatie, harder werken, extra banen en creëert

daardoor meer welvaart. Verkleining van inkomensverschillen zal volgens deze opvatting leiden tot een lagere economische groei en een verlies van werkgelegenheid. In deze kring wordt ook gezegd dat er bij veel voorstanders van het aanpakken van ongelijkheid sprake is van jaloezie en afgunst. Hogere belastingen op rijkdom worden in de politiek vooral door partijen rechts van het midden afgewezen. Volgens deze partijen remmen deze verhogingen de groei en kosten ze banen.

1.3 Piketty in vogelvucht

Boek leidt tot hype

Op het terrein van economische ongelijkheid ging de belangstelling van politici en onderzoekers tot voor kort vooral uit naar de inkomensverdeling. Maar sinds begin 2014 het boek *Capital in the Twenty-First Century* verscheen, van de Franse econoom Thomas Piketty, is ook de politieke en publieke belangstelling voor de ongelijke verdeling van particuliere vermogens sterk toegenomen. In deze internationale bestseller (een vertaling van zijn boek *Le Capital* dat september 2013 in Frankrijk uitkwam), laat Piketty aan de hand van grootschalige internationale datareeksen zien dat er in veel westerse landen sprake is van een grote (stijging in) vermogensongelijkheid. Zonder adequate overheidsmaatregelen zal volgens de Franse econoom de westerse wereld terugkeren naar een rentenierssamenleving uit de negentiende eeuw, naar een tijdperk van extreme ongelijkheid, toen een kleine groep rijken met enorme vermogens de dienst uitmaakte.

Het centrale idee van Piketty, actief aanhanger van de Franse socialistische partij (Parti Socialiste), is dat de komende decennia vermogen (kapitaal) steeds belangrijker wordt waarbij er een wedloop ontstaat tussen kapitaal en arbeid. Hij constateert dat de beloning voor kapitaal, het rendement, historisch gezien hoger ligt dan de groeivoet van de economie. Daardoor zal ar-

beid de race verliezen en de vermogensongelijkheid scherp toenemen. Kort gezegd komt zijn theorie erop neer dat mensen die nu rijk zijn en over enorme vermogens beschikken, door deze ontwikkeling steeds rijker worden. Hun vermogen groeit sneller dan de economie. Daardoor zal het aandeel van het kapitaalincome in het nationaal inkomen in veel landen sterk toenemen ten koste van het deel dat naar arbeid gaat. Volgens Piketty zullen bekende standaardmaatregelen als scholing, kapitaalregulering en nivellering niet effectief genoeg zijn om te voorkomen dat de wereld straks wordt geconfronteerd met een kleine groep superrijkaards die met hun extreme rijkdom de samenleving 'regeert'. Dat kan naar hij meent alleen worden voorkomen door wereldwijd een progressieve belasting op vermogen in te voeren en, bijvoorbeeld in het geval van de Verenigde Staten, een belasting van 80% op inkomens boven de 500 000 dollar, en hoge erfbelastingen.

Hoe meten we de groei van economieën?

De groei van de economie van landen wordt internationaal uitgedrukt in een (percentuele) toename van het Bruto Binnenlands Product (BBP). Vereenvoudigd gezegd gaat het bij het BBP om de totale economische waarde van de economie van een land. In 2013 lag de waarde van de wereldeconomie rond de 74.000 miljard dollar (\$74 biljoen). De VS is met een BBP van 16,8 biljoen dollar de grootste economie van de wereld. China is tweede met ruim 9 biljoen dollar en Japan volgt met bijna 5 biljoen. Duitsland, de grootste economie van Europa, is de vierde economie van de wereld met een BBP van 3,6 biljoen dollar. Nederland staat met 0,8 biljoen dollar op plaats 18 van de BBP-wereldranglijst. Zie box 1 (blz. 15).

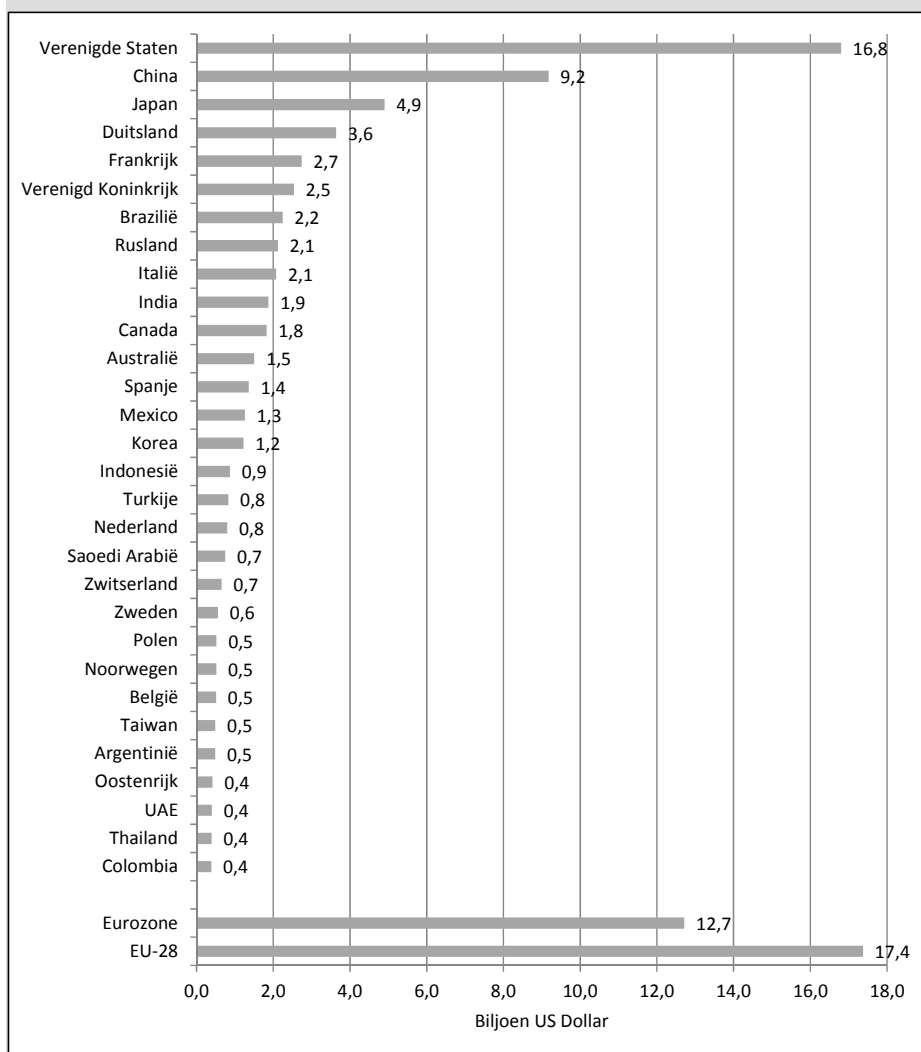
Frankrijk als het Cuba zonder zon en de held van links

Toen *Le Capital* vorig jaar in Frankrijk verscheen, trok het ingewikkelde en dikke boek (van bijna 1000 pagina's) daar weinig belangstelling van de kant van de media, de politiek en de economische wereld. De meest opvallende kritische reactie was dat Frankrijk bij uitvoering van de voorstellen van Piketty, zoals de invoering van speciale belastingen op rijken, in het vervolg zou worden aangeduid als 'het Cuba zonder zon'. Toen Harvard University Press begin 2014 de Engelse vertaling op de markt bracht en Nobelprijswinnaar Paul Krugman het boek in zijn veel gelezen blog in *The New York Times* 'the book of the decade' noemde, ging het snel. Piketty werd nummer 1 op de bestsellerslijst van Amazon en groeide in een paar maanden uit tot de held van politiek links. Hoewel het niet goed denkbaar is dat het boek daar toen al in brede kring grondig was doorgenomen, zijn Piketty's verhaal en boodschap met veel enthousiasme ontvangen en door sommigen is *Le Capital* al vergeleken met *Das Kapital* van Karl Marx.

In de Piketty special van *NRC Handelsblad* (31 mei 2014) wijst Peter Vermaas erop dat de heldenstatus van Piketty – na de Engelse vertaling – in de vs is begonnen. Dit land wordt gekenmerkt door een grote inkomens- en vermogensongelijkheid. 'Piketty haalt met zijn these het wezen van de Amerikaanse droom onderuit,' aldus Vermaas. En dat baart opzien, want die droom gaat uit van de veronderstelling dat je van krantenjongen miljonair kunt worden. De theorie en de cijfers van de Franse econoom zaaien daarover extra twijfels en geven steun aan een brede beweging in de vs die ijvert voor het aanpakken van de ongelijkheid; het gaat vooral om aanhangers van de democraten.

Volgens Volkskrant-columnist Martin Sommer wordt de Piketty-hype vooral door 'links' ingegeven. Dat zien we ook in de Nederlandse politiek. PVDA-leider Samsom verwees mede naar de Franse econoom toen hij in mei 2014 zijn voorstel lanceerde om bij de voorgenomen hervorming van het Nederlandse be-

Box 1 Top 30 wereldranglijst Bruto Binnenlands Product (BBP 2013)

Bron: IMF (www.imf.org)

lastingsstelsel de lastendruk op vermogen te verhogen. En op initiatief van GroenLinks-Kamerlid Jesse Klaver gaat de Tweede Kamer dit jaar nog een hoorzitting houden over de ongelijke verdeling van inkomens en vermogens, waarvoor ook de Franse econoom wordt uitgenodigd.

Economische ongelijkheid in de wereld

2.1 Hoe kan ongelijkheid gemeten worden?

De Gini

Om de ongelijkheid tussen inkomens en vermogens te kunnen meten en landen op dit vlak te kunnen vergelijken, wordt meestal gebruikgemaakt van de zogenoemde Gini-coëfficiënt, waarin de mate van ongelijkheid in een getal wordt uitgedrukt tussen 0 en 1. Het is internationaal de meest gebruikte maatstaf om ongelijkheid te meten. De Gini is vernoemd naar de Italiaanse statisticus Corrado Gini (1884-1965). De coëfficiënt geeft de mate weer waarin de verdeling van het bruto en besteedbaar inkomen afwijkt van een volledig gelijke verdeling van inkomen in een samenleving. Bij een waarde van 0 is er sprake van volledige gelijkheid, met andere woorden: iedereen heeft eenzelfde hoeveelheid inkomen. Een waarde van 1 betekent dat het inkomen in de samenleving volledig ongelijk is verdeeld, zodat één iemand al het inkomen heeft en de rest niets.

Overheden kunnen de ongelijkheid, dus Gini, beïnvloeden door bepaalde maatregelen te nemen. Zo zien we dat in veel landen de oorspronkelijke ongelijkheid tussen inkomens zonder overheidsmaatregelen (primaire inkomensverdeling) veel groter is. De Gini op basis van besteedbaar inkomen die tot stand komt na toepassing van overheidsbemoeienis, laat een minder ongelijke inkomensverdeling zien. Daarbij gaat het onder meer

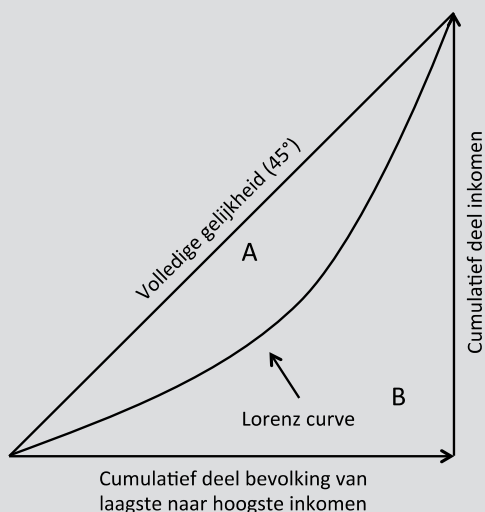
om sociale regelingen en progressieve belastingen over inkomens en vermogens.

Het is een politieke keuze in welke mate en met welke instrumenten de overheid van een land de kloof tussen hoog en laag probeert te beperken.

Box 2 De Gini-coëfficiënt

Internationaal worden er regelmatig ranglijsten gepubliceerd waarbij landen worden gesorteerd naar verschillen in inkomen tussen de hoogste en laagste inkomensgroepen op basis van de Gini-index; dat is de Gini-coëfficiënt uitgedrukt als percentage (100 keer de Gini-coëfficiënt). De volgende illustratie geeft de Gini coëfficiënt grafisch weer, waarbij de waarde 0, volledige gelijkheid, wordt weergegeven door de 45° lijn. Punten op de zogenoemde Lorenz-curve geven aan hoeveel procent van de bevolking een bepaalde hoeveel inkomens genereert. Dus bijvoorbeeld, de onderste 20% van de huishoudens heeft 10% van het inkomen. Als de samenleving volledig gelijk is, dan heeft iedereen hetzelfde inkomen en is de Lorenz-curve gelijk aan de 45° lijn van volledige gelijkheid. Als alle inkomen bij één persoon in de samenleving is geconcentreerd, dan volgt de Lorenz-curve de x-as en y-as. De Gini-coëfficiënt wordt als volgt berekend: $Gini = A / (A + B)$.

De Gini-coëfficiënt voor de netto-inkomensverdeling ligt voor de meeste landen tussen de 0,25 en 0,60. De Scandinavische landen zijn met Gini's van rond de 0,25 de meest gelijke landen ter wereld. Dat geldt ook voor Nederland met een Gini rond de 0,27. Een land als Zuid-Afrika is met een Gini van boven de 0,60 een van de landen met de meeste ongelijkheid in de wereld. Van de westerse landen is er in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk ook relatief veel ongelijkheid. In veruit de meeste landen is de inkomensongelijkheid zoals

gemeten met de Gini-coëfficiënt de afgelopen 10 tot 20 jaar toegenomen. De belangrijkste uitzondering hierop is Latijns-Amerika waar de ongelijkheid in een aantal landen de afgelopen tien jaar flink is afgenomen, hoewel deze in absolute zin nog steeds erg hoog is.

2.2 De ongelijkheid in de wereld is afgenomen

Hoge economische groei in opkomende economieën

Hoewel de economische ongelijkheid in de meeste rijke westerse landen is gestegen, is het goed om op te merken dat de ongelijkheid wereldwijd flink is afgenomen; de inkomensverschillen tussen alle mensen op de wereld zijn de afgelopen jaren kleiner geworden. Dat komt vooral doordat de opkomende economieën de afgelopen decennia een veel hogere economische groei hebben gerealiseerd dan de rijkere landen. Door die groei zijn honderden miljoenen mensen uit de armoede geholpen. Met name in China is er een enorme vooruitgang geweest. Geen

land is in de geschiedenis zo hard gegroeid en heeft daarmee zoveel mensen uit de armoede getild als China in de afgelopen dertig jaar.

Box 3 (blz. 21) geeft wereldwijd de Gini-coëfficiënt weer van 1950 tot 2010 (ook wel de Global Gini genoemd). De grafiek laat zien dat tussen 1950 en 1960 de ongelijkheid wereldwijd iets is toegenomen. Tussen 1960 en 1980 was de ongelijkheid wereldwijd nagenoeg gelijk. Daarna was er sprake van een flinke stijging tot ongeveer 2000. Sindsdien heeft dit patroon zich omgekeerd en is de wereldwijde ongelijkheid gaan afnemen, hoewel de ongelijkheid binnen de landsgrenzen in veel westerse landen is toegenomen.

Bij deze ‘wereldwijde Gini’ wordt geen rekening gehouden met de grootte van de bevolking van de verschillende landen. Economen gebruiken daarom meestal een gecorrigeerde maatstaf die wel rekening houdt met het aantal mensen in een land. De gecorrigeerde Gini-coëfficiënt (‘gewogen naar bevolkingsgrootte’) laat sinds de jaren zestig een continue daling zien. De ongelijkheid in de wereld als geheel is dus afgenomen. Dit komt met name door China en India die samen goed zijn voor ruim eenderde van de wereldbevolking. De economieën van deze landen zijn de afgelopen decennia hard gegroeid. Voor trends in ongelijkheid maakt het dus veel uit of je dit binnen een land beziet, of voor de wereld als geheel. Veel mensen uit de middenklasse in de rijke landen die bezorgd zijn over de toenemende ongelijkheid in hun land en die het gevoel hebben dat ze achterblijven, zijn gemeten naar de wereldwijde standaard nog steeds relatief rijk.